

PAVIĆ POD LUPOM

Jovan Delić, Hazarska prizma, Prosveta—Oktoih—Dečje novine—Dosije, Beograd—Titograd—Gornji Milanovac—Beograd, 1991.

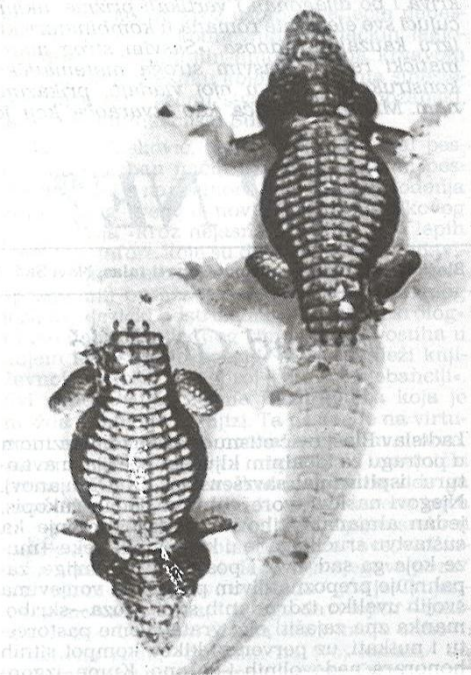
Dušica Potić

Knjiga Jovana Delića za naše je uslove više nego prijatno iznenađenje. Poznati po »ažurnosti« kada je reč o našoj književnosti, ostavljamo neobrađen golemi niz naših pisaca, ne samo savremenih nego i tradicionalnih. Nisu nam »promakli« ni žanrovi, periodi, a o radu na kritici, bibliografijama, katalozima, leksikonima, da se i ne govori. Svetska recepcija naše literature, takođe bolno je mesto. Milorad Pavić, međutim nije dozvolio da ga zadesi ista sudbina. Glamurozna mašinerija, koja se bavi Pavićevim delom i njegovim plasmanom, trebalo bi da nam očita dobru lekciju. Ali posle stranih knjiga o Miloradu Paviću, brigom Jovana Delića, pred nama je i jedna domaća. Skloni da kuću zidamo od krova, tako da nikada ne stignemo do temelja, u slučaju Milorada Pavića odustali smo od naših navika. Knjiga *Hazarska prizma*, Jovana Delića, značajna je barem zato što je prva.

Ističući u »Predgovoru« da se iza blještave recepcije Pavićevog dela krije i dosta nerazumevanja, umotanog u oblance kritičarskih mistifikacija, Jovan se opredeljuje za sasvim obrnuto kritičko polazište. Umesto da »govori u etiketama« i tvrdi kako za »hazarsku bravu nema kritičarskog ključa«, Jovan Delić se, nasuprot većini njegovih kolega, okupljenih na istom poslu — Paviću, radije odlučuje za interpretiranje nego za ocenjivanje, ne nalazeći u tome ni »sholastiku«, ni »dačko-profesorske vežbe«, niti bilo šta slično, što »pronalaže« neke njegove kolege. Određujući se prema literaturi o Paviću, koja mu je prethodila, Jovan Delić piše: »Ta vrsta prigovora uvijek mi je bila sumnjiva jer je najčešće izgovor za odsustvo sopstvenog razumijevanja teksta, pri čemu je izlaz — bjekstvo u mistifikaciju, zakičenu krupnim riječima pohvale ili pokude. Kao da nisu relevantna pitanja: šta ta knjiga kazuje, kako je napravljena, kakvi odnosi u njoj vlada, ima li šta slično u domaćoj ili svjetskoj baštini? Upravo na ta, »staromodna« pitanja, na ta vječna i prava pitanja kritike, pokušava da odgovori ova knjiga, sa punom svijješću u ograničenju svake interpretacije i svake kritike, ali i s pobunom protiv mistifikacije da kritika o nekoj knjizi ne može ništa reći /.../ Ova knjiga je, upravo stoga, zamišljena malo starinski«.

Staromodna pitanja i starinski pristup, za koje se Jovan Delić opredeljuje, ne znače ništa drugo do činjeničnu zasnovanost *Hazarske prizme* i metodološko opredeljenje za tumačenje »iz teksta«. Usmerivši se na iscrpan popis i opis najvažnijih momenata, postupaka i tema Milorada Pavića, ova knjiga omogućava, toliko žudeno, osnovno razumevanje Pavićevih tekstova. Upravo zato, ona može da ostavi utisak jednostavnosti, što neupućenog receptijenta dovedu u sumnju po pitanju njenih kvaliteta. Ali svaka sumnja ostaje bez osnova. Jer složenost stvaralaštva Milorada Pavića zahteva baš takav pristup. Delićeva knjiga ima onu dragocnost za čitaoca, koju imaju prepričavanja na početku svakog pevanja *Ilijade*, *Odisjeje*, *Osmana*, i sličnih »teških« štiva, bez kojih bi bila nemoguća prohodnost kroz tekst. Sama složenost, ili bolje reći složenosti, Pavićevog opusa, posle *Hazarske prizme* postaju bezopasnije, a tušta i tma zatamnjenih mesta, pod prizmom Delićeve interpretacije, razlažu se u svetlosti razumevanja.

Nije, međutim istraživanje Jovana Delića dragoceno samo za običnog čitaoca. Već je ukazano i na kritičarsko nerazumevanje Milorada Pavića. Pored toga, *Hazarska prizma* ima još jedan, ništa manje značajan kvalitet. Delićeva knjiga postavlja teme, bez kojih bi poučavanje Pavićevog stvaralaštva, praktično, bilo nemoguće. Ona je početna stepenica, koja omogućava dalja razmatranja. Usmerivši se,

da ponovimo, na iscrpan popis i opis najvažnijih momenata, postupaka i tema Milorada Pavića, ova knjiga je baštinik pozitivizma u najpozitivnijem smislu te reči. Ona predstavlja obradu, sistematizaciju i klasifikaciju činjenične građe (koja, naravno, podrazumeva činjenice teksta), a bez toga ne bi bila moguća nauka kao takva. U tom pogledu, može se reći da *Hazarska prizma* nudi svojevrstni leksikon o piscu romana—leksikonu. Od sada pa nadalje, svako ko bude želo da se bavi Miloradom Pavićem, moraće, prvo, da se obrati na adresu Jovana Delića. Iako se autor odriče naučnosti i opredeljuje za kritiku, naučni značaj njegovog istraživanja ne bi trebalo zaobići. Posle njega, može biti i boljih knjiga o Miloradu Paviću, ali ne treba zaboraviti da će *Hazarska prizma* biti ta koja ih je omogućila.

Ali iako se Jovan Delić ograđuje od nauke, može mu se zameriti izostanak nekih, tipično naučnih elemenata knjige. *Hazarskoj prizmi* nedostaju indeksi i barem selektivna bibliografija radova o Miloradu Paviću. Budući da je dao Bibliografiju Pavićevih izdanja tokom samoga teksta, indeksi i literatura samo bi povećali informativnost knjige, što i jeste jedan od njenih najvećih kvaliteta. Druga zamerka i nije prava zamerka. Pre bi se, u duhu Milorada Pavića, moglo govoriti o dvostrukom paradoksu. Tek što smo dobili našu prvu knjigu o ovom piscu — ona je postala zastarela. To se, međutim, ne može pripisati na dušu Jovana Delića. Takva je sudbina svakog bavljenja tekućom produkcijom. Paralelno sa njom, pojavljuje se i novi Pavićev roman, *Unutrašnja strana vetra*, koji *Hazarska prizma*, naravno, nije obuhvatila. Ali pridev »zastarela« ne znači i da je Delićeva knjiga prevaziđena. Naprotiv. Autor je u toj meri detaljan i sistematičan da se može reći kako »traži dlaku u jajetu«. »Propisano« obradivši Pavićev opus, Delić je objasnio i nadolazeću *Unutrašnju stranu vetra*. U tom romanu Milorad Pavić nije rekao ništa što već o njemu nije rekao Jovan Delić.

Sama *Hazarska prizma* sastavljena je od četiri dela. Prvi deo, »Pisac hazarskog lica«, posmatra Pavića kao umetnika i naučnika. Us-

merivši se, u osnovi, na romane, Jovan Delić nastoji da u pesmama, pričama i naučnom radu Milorada Pavića otkrije one momente koji će pripremiti *Hazarski rečnik*, *Mali noćni roman* i *Predeo slikan čajem*. U svetlu ovoga prikaza, Pavić će nam se ukazati kao pisac jedinstvene i složene inspiracije koji, varirajući, granajući i produbljujući karakteristične momente, gradi minucioznu konstrukciju svoga opusa, čiji su sastavni delovi u više nego tesnim međusobnim odnosima. Jer ne samo da prethodna izdanja upućuju na potonja, već i ova druga interpretiraju ranija, tako da uslovljavaju njihova nova čitanja. Na primer, zahvaljujući kombinaciji poezije i proze u zbirci pesama *Mesečev kamen*, docnije Pavićeve priče mogu se čitati i kao lirski tekst. Pored toga, »Pisac hazarskog lica« omogućuje uvid u razvoj sistema motiva i simbola u Pavićevom opusu, sistema koji nije ni malo zanemarljiv za razumevanje i tumačenje Pavićevog dela. Celina njegovog stvaralaštva ispoljava se kao stvaralačka suština *Hazarskog rečnika*. Naime, sva prethodna Pavićeva ostvarenja vode do ovoga romana, kao što i sva kasnija iz njega proističu.

Drugo poglavlje, »Interpretacija Pavićevih romana«, bavi se onim što se ističe već u naslovu. U njemu se kao ključne osobenosti Pavićevog rada izdvajaju: kulturološko-civilizacijski kontekst, ukrštanje različitih vremenskih ravni i relativizacija vremena, fantastiku, te odnos pisac — književni junak — čitalac, Jovan Delić se precizno, pa i cepidlački, usmerava na obrazlaganje ta tri aspekta i njihovih odnosa, ne propuštajući da istakne ni njihove, mnoge, važne dimenzije i konsekvence, kako po formalne, tako i po značenjske slojeve romana. Ukazujući na primer, na složenost kompozicionih principa, Jovan Delić ih razlaže i zatim ponovo sklapa, ne bi li nam Pavića prikazao kao pisca za koga je karakteristična, da tako kažemo, jedinstvena matematičko-imaginativno-fantastička inspiracija. Ili, posmatrajući interpolirane priče, po sebi ali i u odnosu na novi žanrovski kontekst, Delić otvara prostor za teorijska istraživanja, koja nisu vezana za isključivost Pavićevog stvaralaštva.

Treći deo, »Odnos: autor — književni junak — čitalac«, ističe to međudejstvo ne samo kao Pavićevu karakteristiku, već i kao onu žarišnu tačku na kojoj se njegovo delo može prelomiti, odnosno kao jednu od centralnih tačaka iz koje proizilazi većina Pavićevih osobenosti, Delić ističe da taj odnos nije nov u istoriji književnosti, već da je novina način i frekvencija njegove upotrebe u tekstu. Primera radi, Rastko Petrović je tvrdio kako čitava veličanstvena konstrukcija ljudske misli počiva na takvom međudejstvu, ali ga nije tretirao kao jedan od principa struktuiranja teksta. Ispostavlja se, međutim, kako je čitalačka sloboda tek prividna, i kako se njome manipuliše, ne bi li se isti još čvršće upleo u pišćeve mreže. Ambivalentna priroda Pavićevog stvaralaštva, koja se najbolje otkriva u ovom poglavlju, međutim, nije mana ovoga pisca. Naprotiv. Upravo složeni odnosi višeslojnih čvorišta, među sobom, te njihove složene relacije sa drugim slojevitim tačkama, omogućavaju svu složenost i višeznačnost kombinatorike Milorada Pavića.

Četvrto poglavlje, »Opštija razmatranja«, postavlja Milorada Pavića u književnoistorijski i komparativni kontekst. Razjašnjavajući piščev odnos prema našoj tradiciji i svetskoj baštini, poredeći ga sa drugim piscima, periodima (kao što je nadrealizam), ali specifičnim žanrovima (kao što je srednjovekovni roman), Jovan Delić omogućava da sagledamo još jednu značajnu »ambivalentciju« ovog pisca. Koliko god da nam se Milorad Pavić pokazuje kao aktuel-

ni čitalac savremene svetske književnosti, toliko se u njegovom delu susiti, ukrštaju i nastavljaju konstante srpske književnosti i prepoznatljivih elemenata našeg doživljaja sveta, utemeljenih na zanemarenoj vizantijskoj tradiciji. U Eliotovskom smislu, Milorad Pavić omogućava i novo čitanje naše baštine, revalorizaciju i revitalizaciju njenih zaboravljenih ili potisnutih momenata, što nije ništa manje dostignuće od njegovog svetskog uspeha. A od značaja je i jedna zanimljiva primedba Jovana Delića, ispisana nešto ranije. Delić uočava kako Milorad Pavić, »pisac bez generacije«, stiže (ili bolje reći rada) sopstvenu generaciju, u vidu pisaca koji će stupiti na scenu krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina. Istraživanje Jovana Delića otkriva ne samo koliko je Pavić ponirao u srpsku tradiciju i koliko je išao ispred svojih ispisnika, već i koliko je njegov uticaj značajan za najnovije tokove srpske proze.

Pozivajući se na Pavićevo poređenje svojih romana sa skulpturom, Delić ga varira i obrazilja svoj interpretativni model. Pavić nastoji da Hazarski rečnik načini takvim da se, poput skulpture, može načeti sa svake strane, a da roman, pri tome, ništa ne izgubi. Skulpturu Delić zamenjuje simbolom bliskim piščevoj matematičkoj logici — ravnostranom trostranom prizmom, u kojoj je vreme zamišljeno kao prostor. Prizmu seku tri vremenske ravni — srednjovekovna, barokna i savremena. Prva i treća predstavljaju dva tematska sloja romana, između kojih vladaju dinamički odnosi, zahvaljujući fantastici i demonskom svetu što ih povezuju. Dinamiku uzajamnih veza Delić otkriva i po dijagonalni i vertikalni prizme, uključujući sve elemente romana u kombinatoričku igru kauzalnih odnosa. »Sasvim strog matematički red« i »sasvim stroga matematička konstrukcija«, koji u njoj vladaju, prikazuju nam Milorada Pavića kao stvaraoca koji je

svaki svoj stvaralački gest »merio na apotekar-skoj vagi«. Pavić ništa nije prepustio slučaju.

A Jovan Delić se nije uplašio izazova ovoga posla. Upustio se u opasne brzake interpretacije pisca koga nije jednostavno interpretirati, ne plašeći se ni rizika da će njegova knjiga, možda, biti prevaziđena tek što se pojavi. Ukoliko se, tokom Hazarske prizme, zapitao da li se za svakog kritičara može reći i da je čitalac, jer ima kritičara koji ne čitaju knjige o kojim pišu, za Jovana Delića se sa punim pravom može reći da jeste. I to, Delić pripada retkoj vrsti »pismenih« čitalaca. On nas detaljno i kompetentno provodi kroz čestare stvaralačkih konstrukcija Milorada Pavića, a i sam nudi zanimljivo i dobro napisano štivo. Od sada pa nadalje, putujemo u svet ne samo sa Miloradom Pavićem već i sa Jovanom Delićem.

ZAR NE?

Laslo Blašković: Ritam — mašina, Četvrti talas, Novi Sad, 1991.

Nenad Grujičić

Svet ne može da se namesti tako lepo da bismo ga opisali

L. Blašković

Više nije nikakvo čudo da posve mladi pesnici imaju i po nekoliko objavljenih knjiga. Laslo Blašković pripada krugu novosadskih mladih pesnika kojima su prilike književnog života široko omogućile da ono (prerano) štampaju tuce rukopisa. Tako, na primer, Saša Radonjić, Oto Horvat i Laslo Blašković imaju ukupno objavljenih dvanaest naslova. Svaki autor po četiri knjige! I po dvadeset i koju godinu! Da li je to mnogo? Šta znači silno trkajući rukopisa? Jedan bivši pesnik, a sada književni kritičar, izjavio je nešto što bi valjalo i zapisati. Kazao je da se objavljivanje knjiga (tekstova) zna osladiti kao ona stvar. Ima u tome istine. Slatka upotreba vulvine šubare ravna je ostrašćenju (nekontrolisanoj) potrebi za objavljivanjem velikog broja naslova. Ali, pica je pica, a književnost — književnost. Poznajemo jednog oprostajnog pisca koji je uganuo obe noge odupirući se o predratni nemeštaj a, potom, o grede tavanice. Brljuknuo čovek načisto!

Četiri naslova Lasla Blaškovića, dakle? Šta su doneli a šta oduzeli pesniku? Dali su mu izvesni oreol pesničke slave a izmuzli do kraja očigledni pesnički talenat. Možda su ta četiri naslova, u njegovoj dvadeset petoj godini, potvrdila vanserijskih moći i najava mnoštva novih knjiga? Setimo se primera iz svetske književnosti: Lope de Vega (1562—1635)! Napisao je preko hiljadu i po pozorišnih komada i oko tri hiljade soneta! Uza sve, bio je veliki pustolov, akter brojnih afera, sudenja, otmica, mega—zavodnik i nezasićen ženik, brakolomac, otac nezakonite čeljadi, svadralica, kralj trača i vredanja pisaca. »Kao u nekoj stalnoj halucinaciji« (M. Crnjanski), Lope de Vega je sve do svoje sedamdesete godine s lakoćom ispisivao brdo pesama, novela, romana, poslanica, oda, elegija i tako dalje. Nije li, dakle, silno ispisivanje hartije deo temperamenta pisca? Njegov način života?

Laslo Blašković, može se reći: mladi, (jer i njegov otac je pesnik istog imena), objavio je ove naslove: Gledaš, 1986; Zlatno doba, 1987; Crvene brigade, 1989. i Ritam — mašina, 1991. U novosadskom pesničkom (književnom) krugu koji se oštro deli na lepe ružne pisce, Laslo Blašković se, sudeći po anketi hormonalno uznemirenih spisateljica, nalazi na čelu lepotana od čijih pogleda krčkaju želuci razmaženih službenica. Još kad se, u zimske dane, Blašković ognje Matičevim šalom, nagradom koju je dobio za treću svoju knjigu pesama, i iskosa uputi snop mornarskih migova, nema te paćenice koja neće iščitati silesiju njegovih knjiga!

Ladislav Blašković otisnuo se velikom brzinom u potragu za idealnim ključem poezije, u avanturu ispitivanja savršenstva (S. Damjanov). Njegovi naslovi tvore, zapravo, jedan rukopis, jedan almanah stihova. Njegovu hrljenje ka suštastvu sručilo ga je u krilo blede seke—muze koja ga sad, evo, i posle četvrtke knjige, zapahnuje prepoznatljivim poetičkim vonjevima svojih uveliko izdrndanih savi. Muza—skribomanka zna zajašiti oko vrata svome pastorčetu i nutkati, uz perverzni kikot, kompot sitnih honorara nedovoljnih i za ono: Kume, izgore kesa!

Lakan Blašković nesumljivo je najdarovitiji pesnik u svojoj generaciji. No, šta znači ta konstatacija posle četvrtke knjige? Ona se obično daje posle prve ili druge. Sada je izlišna, nefunkcionalna. Upravo ona, spontano izrečena, kazuje da je pesnik, ipak, objavio previše knjiga za kratko vreme i da kritika jednostavno ne može da prati ritam izlazenja. Darovit! Taj epitet mogao bi ovde imati i negativan predznak. Nešto više moralo bi izviriti iz poezije ovoga pesnika i, takođe, nešto više sama bi kritika, ako se već upregla u novu knjigu, morala bitno kazati. Hoće li na sve ovo pesnik odmahnuti rukom? I šta bi značilo to odmahivanje? Jedan poeta iz Blaškovićeveg kruga rekao je u jednom razgovoru da i kad bi svoje četiri objavljene knjige spojio u jednu, opet bi dobio tanku knjižicu. Hteo je kazati da količinski nije mnogo napisao iako su posredni čak četiri naslova. Ova očigledna griza saveli, na žalost, ne može opravdati stolarsku tehniku izrade knjiga. Ne zaboravimo da nijedna pesnička knjiga grčkog Nobelovca Odiseja Elitisa nije imala više od trideset pesama. Čin objavljivanja svakog novog naslova, taman bio autobuska karta, autorska je odgovornost prvoga reda i o tome ne treba dužiti. U svemu ovome vri činjenica da nas naprosto proganja slika nesklada između broja knjiga i godina (iskustva) autora. Otuda se malo oteglja priča na tu temu, priča koja priziva Rašu Livadu koji u svojoj četrdeset i nekoj godini ima tri pesničke zbirke, Vaska Popu koji je u četvrtro deceniji objavio prvu knjigu i tome slično. A onda, opet, Lope de Vega koji je u četrnaestoj (14) počeo da piše i objavluje!

Uzmimo, napokon, knjigu Ritam — mašina Lasla Blaškovića u ruke. Odmah nam u oči padaju fragmenti iz kritika o Blaškovićevoj poeziji, ispisani na stražnjem delu korica. To su rečenice, bolje reći, delovi rečenica Tonka Marovića, Vase Pavkovića, Ivana Negrišorca, Ota Horvata i Gorana Rema. Prvi, T. Maroević, piše: »Po mnogo čemu je Blašković naslednik šalamunske gestualnosti ili pak severovske fonične ekspresivnosti, a u svakom slučaju jedan

od najrazritijih i najdarovitijih pjesnika kasnog doba (postmoderne) u nas«. Netačno je ovo Maroevićevo zapažanje istaknuto na koricama knjige. Ako i delimice prihvatimo primisu »šalamunske gestualnosti«, onda se sa delom rečenice koji upućuje na sličnost sa poezijom Josipa Severa nikako ne možemo složiti. Čak, smatramo da Blaškovićevo poezija nema nikakvih dodira sa Severovom. To su dva poetički oprečna sveta. Gledano iz strogo književnog ugla, smeta nam što Maroević ne vidi očigledne sličnosti sa poezijom Oskara Daviča ili, pak, Vojislava Despotova, na primer. To bi, čini nam se, bilo relevantno predočavanje geneze poezije o kojoj je rečeno za tumačenje poezije značajnu ulogu ima inerte-kontekstualni kontekst, nemoguće je isključiti korensko pripadanje Lasla Blaškovića savremenoj srpskoj poeziji i njenoj tradiciji, odnosno, jeziku kojim on piše i kojem pripada.

Komadić, pak, Pavkovićeve rečenice zahteva (bar) usklidnik na kraju. Isto važi i za istrgnuti komadić Negrišorčeve rečenice. Ne znamo otkud iverje rečenica na koricama, ali i Pavković i Negrišorac suviše su ozbiljni pisci da bi se njihove iskidanje rečenice, njihovi delići, mogli štampati na udarnom mestu. Možda je to neka izdavačka caka koja bi trebalo da sugerise na ovo ili ono. Možda baš na — ono! Ne, na — ovo! Evo komadićka iz Pavkovićeve rečenice: »... ta gomila živog, intrigrativnog nesklada...«. A evo komade iz Negrišorčeve rečenice: »... sa kakvom visprenošću pesnik gradi sintagme, te sa kakvim ritmičkim osećanjem okuplja neizgledne osamostaljene sekvence...«. Eto, baš tako!

Pade nam na pamet da smo i sami jednom pisali o Blaškovićevoj poeziji u 160 Književnoj reči (10. decembar, 1987). Hajde da i sami ovde, kad već nismo na koricama, ispišemo mrvu jedne rečenice pa da vidimo na šta će to ličiti. Na primer: »... talentovani Blašković prekoracuje i ide ka neizvesnom...«. A sad da pogledamo gde čuči ovaj delić: »Otuda maločas naše insistiranje na fragmentima pesama, na onu delikatnu crtu na tratinu stvaralačke akcije, koju talentovani Blašković prekoracuje i ide ka neizvesnom, ka ponoru procesa, izvođeći igru nad igrama, upuštajući se u komotno brćkanje sa čarima jezika«. To je cela rečenica.

No, nastavimo dalje sa prilozima kritičara na koricama Blaškovićeve knjige. Oto Horvat, daroviti pesnik, autor, takođe, velikog broja knjiga, povodom poezije svoga kolege piše: »Blaškovićevo poezija uspela je ostvariti večiti san geografa da naprave apsolutnu, totalnu mapu...«. Sve je u redu, međutim, u ovoj okrnjenoj rečenici isplazio se pleonazam: **apsolutnu, totalnu**, kojem ni zarez između dva prideva ne pomaže da to ne bude. Slično je i u